

portréty a kryptoportréty císaře s charakteristickým dlouhým vousem a kožešinovou čapkou, a to zejména z prostředí Sieny, kam umísťuje i vznik Pisanellových slavných kreseb. Za zmínku stojí také ikonografický rozbor Filaretova reliéfu na bronzových dveřích chrámu sv. Petra, kde nalezneme nejen scénu Zikmundovy korunovace, ale též některé císařovy dvořany. Barevné reprodukce nejvýznamnějších z těchto děl najde čtenář v příloze. Knihu uzavírá mapka Zikmundova itineráře, alfabeticky podle příjemců řazený soupis privilegií vydaných během tažení a katalog rukopisného dochování panegyrických řečí a básní na panovníkovu počest. K tomu lze snad jen podotknout, že soupis listin není jistě zdaleka konečný, přičemž zahrnutí osob, které byly Zikmundem pasovány na rytíře, se z diplomatického hlediska nejeví jako zcela šťastné (ne každý, komu se této cti dostalo, obdržel také listinu).

Kniha Veroniky Proske je významným příspěvkem k zikmundovskému bádání. Díky rozsáhlé a precizní heuristice, jakož i vynikající znalosti literatury dokázala podat velmi plastický obraz římské jízdy posledního Lucemburka. Ta zde vyznívá jako velký Zikmundův úspěch, jemuž se bez ohledu na nepříznivé podmínky a pouze díky diplomacii, schopným spolupracovníkům a perfektně zvládnuté sebe prezentaci podařilo nastolit mír v Itálii a dát se korunovat císařem. Autorka však řeší i obecněji laděné otázky s ohledem na místo Itálie v rámci Říše a na transformaci římských jízdy. Zcela je pak nutné souhlasit se závěrem, že „z perspektivy nových kulturních dějin“ tažení „jistě není symptomem úpadku říšské moci v pozdním středověku, nýbrž příkladem stále se proměňující předmoderní vládní praxe, jejíž pravidla skvěle ovládali a uměli využít jak Lucemburk, tak italská aktéři“ (s. 304).

ONDŘEJ SCHMIDT

Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku.

Od počátků do roku 1347, edd. Lenka BLECHOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ – Martin MUSÍLEK – Jana ZACHOVÁ ve spolupráci s Danielem POLAKOVIČEM a Tamásem VISI, Historický ústav AV ČR – Filosofía, Praha 2015 (= Archiv český XLI)

LXVIII + 307 s., ISBN 978-80-7286-248-1 (HÚ), 978-80-7007-434-3 (Filosofía)

Po dlouhých osmdesáti letech vznikl ediční počín, který má ambici komplexně popsat prameny k dějinám Židů v českých zemích ve středověku. Projekt navázal především na dvě regestové edice z počátku 20. století: v první řadě na dvou-svazkovou práci Bohumila Bondyho a Františka Dvorského *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku. 906 až 1620*, jež vyšla v české a německé jazykové mutaci roku 1906, a dále na německojazyčnou knihu Bertolda Bretholze z roku 1935, která se zaměřila na prameny k dějinám moravských Židů v letech 1067–1411. Obě edice jsou zastaralé a nynějším badatelům již nemohou plnohodnotně posloužit. Bondyho a Dvorského edice je navíc problematická jednak výběrem pramenů a dokumentů, jednak způsobem, jakým s nimi nakládá. Prezentovaný svazek oproti tomu odpovídá současným vědeckým standardům a může se zařadit po bok analogických projektů ze sousedních zemí, především k rakouským *Regesten zur Geschichte der Juden in Österreich im Mittelalter* či k německému projektu *Corpus der Quellen zur Geschichte der Juden im spätmittelalterlichen Reich* (viz <http://www.medieval-ashkenaz.org>). Ke druhému projektu se ostatně česká edice výslovně hlásí, neboť sebrané prameny mají být německým projektem dále využity.

Autorský kolektiv vymezil časový rozsah edice od nejstarších známých pramenů, pocházejících z 10. století, až po rok 1347, kdy byl Karel IV. korunován českým králem. Ukončení edice rokem 1347 je nutné chápat především z praktického hlediska jako volbu historicky srozumitelného mezníku, v dějinách Židů o žádný významný předěl nešlo. Územní vymezení je v názvu specifikováno na Čechy a Moravu, v předmluvě pak autoři přiznávají, že se věnují především pramenům vzniklým na území vytyčeném dnešními

hranicemi České republiky. I toto vymezení je umělé a podle mého názoru ne zcela šťastné. Pominuty kvůli tomu zůstávají prameny z Horní Lužice (především ze Zhořelce) či ze Slezska, a to i když byly vydány českým panovníkem v době, kdy se tato území postupně dostávala pod jeho vládu. Editoři tak nicméně činí záměrně a opomenuté dokumenty zmiňují alespoň v úvodní studii. Praktické hledisko sledovaného území převážilo, vyvstává však otázka, jak bude možné naložit s tímto územním vymezením, dočká-li se edice svého pokračování do období, kdy se již pevně formuje celek zemí Koruny české. Ostatně, jednou z ambicí tohoto projektu je zahájení výzkumu pramenů k dějinám Židů v českých zemích od počátků až do raného novověku.

V úvodu edice jsou stručně popsány dějiny Židů v českých zemích ve sledovaném období. Jde o přehledovou studii, která na základě v edici předkládaných pramenů seznamuje čtenáře se základními fakty. Nejde nicméně o chronologický popis dějin, ale o seznámení se s obecnou problematikou postavení Židů v majoritní společnosti: jedna z kapitol úvodní studie je tak například věnována právnímu postavení Židů, sledována je i židovská správa či hospodaření.

Prameny, jež jsou v registrové edici obsaženy, lze rozdělit do několika kategorií. V první řadě se jedná o privilegia a listiny, jejichž vydavatelem byl převážně panovník. Z logiky právního postavení Židů jde o stěžejní prameny a jako takové tvoří také dominantní podíl edice. Publikace zahrnuje i dokumenty, které jsou součástí formulářových sbírek. Rozsáhlou skupinu tvoří zprávy narativní, především z kronik, případně i z legend. Zde se dostáváme k jednomu z problémů, s nimiž se edice potýká. Edice shromažďuje prameny, které se vztahují k období do roku 1347, nikoliv však pouze ty, jež v tomto období vznikly. Valná většina kronik, které edice využívá, sice vznikla ve druhé polovině 14. století (např. *Kronika pražského kostela* od Beneše Krabice z Weitmile ze třetí čtvrtiny 14. století) a časový interval tak byl porušen jen minimálně. Jako problematické se však jeví využití *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan, čehož si editoři byli vědomi.

Hlavními argumenty pro využití Hájkovy kroniky jsou zaprvé návaznost na edici Bondyho a Dvorského, za druhé „význam [textů z Hájkovy kroniky] pro ilustraci proměny pohledu na Židy a středověké židovské dějiny, k němuž došlo na počátku novověku“ (s. IX–X). Oba důvody vnímám jako ne zcela postačující. Návaznost na Bondyho a Dvorského je sporným argumentem, neboť jejich edice je problematická způsobem nakládání s prameny i jejich výběrem. Druhý

z důvodů je metodologicky závažnější, přesto podle mě nedostatečný, protože působí spíše účelovým dojmem. Raně novověká Hájkova kronika jistě přináší unikátní náhled na dějiny Židů v českých zemích, nicméně vzhledem k tomu, že doba vzniku kroniky výrazně překračuje chronologický rámec publikace, si lze klást otázku, proč nebyly zahrnuty i jiné raně novověké prameny, které se vztahují k období do roku 1347. Zvláště pro 10.–12. století, kdy je dochováno relativně málo pramenů (edice uvádí 40), pochází více než třetina (celkem 16) právě z Hájkovy kroniky, čímž je povaha pramenné základny značně zkeslená. Hodnotu by začlenění těchto dokumentů mělo v případě, že by k nim alespoň byla doplněna problematizace Hájkem uváděných příběhů. K té však nedochází vůbec, nebo jen velice skromně. Většinou je uvedena pouze informace, že „epizoda nemá oporu v dochovaných historických pramenech“.

Velmi cenným zdrojem jsou naopak zmínky z městských knih, které představují jeden z badatelsky nejperspektivnějších pramenů k dějinám Židů. Umožňují totiž nahlédnout do každodenního života židovských komunit, a především do jejich kontaktů s křesťanským obyvatelstvem. Ve zvoleném chronologickém intervalu jsou zprávy z městských knih dochovány v poměrně malém, a tedy ještě relativně snadno postižitelném a zpracovatelném množství. Pro případné další pokračování edice již budou vzhledem k narůstajícímu počtu zmínek představovat městské knihy tvrdší oříšek.

Specifickou a o to hodnotnější skupinou textů jsou prameny hebrejské. Publikace přináší čtyři; v edici jsou opatřeny nejen českým registrem, ale též překladem (výjimku představuje č. 75, kde překlad bohužel chybí). Až na pramen č. 21, který se týká Prahy, se vztahují k Moravě. Edice a překlad dvou dokumentů (č. 36 a 74) jsou převzaty z publikace *Vybrané hebrejské a jidiš prameny k dějinám Židů na Moravě: středověk a raný novověk*, vydané roku 2013 v Olomouci. Pominuti tak bohužel zůstávají například rabín Jicchak ha-Lavan z 12. století, tradičně spojovaný s Prahou, či rabín Jicchak Or Zarua, jenž pocházel z Čech a ve svých pracích se o Čechách a Praze zmiňuje. Tyto osoby nejsou zmíněny ani v úvodní studii, přestože se jim věnovala odborná literatura (viz např. kapitolu věnovanou Praze v prvním díle *Germania Judaica* či průběžné zmínky v práci *Knaanic Language: Structure and Historical Background*, ve které se kolektiv autorů pod vedením Roberta Dittmanna zabývá tzv. Kanaanskými glosami a na niž editoři dokonce odkazují). Bohužel tedy nelze říci, že v edici prezentované

hebrejské prameny reprezentují veškeré doklady o přítomnosti Židů v českých zemích do poloviny 14. století. Mrzí také nevyužití zmínek týkajících se Čech a Prahy v cestopisech Benjamina z Tudeley a Petachji z Řezna ze 12. a 13. století, zvláště když oba vyšly péčí Jiříny Šedinové též v českém překladu. Zda k opomenutí těchto osob a o nich referujících hebrejských dokumentů vedla snaha editorů použít pouze ty prameny, u kterých se podařilo přesněji určit dobu a místo jejich vzniku či prokázat přímou souvislost s historickými událostmi (s. x–xi), není zřejmé. Spíše to působí dojmem, že v této oblasti nebyla provedena dostatečná rešerše.

Edice je uzavřena krátkým soupisem hmotných pramenů. Kromě pečetního prstenu s hebrejským nápisem z přelomu 12. a 13. století, který byl pravděpodobně majetkem židovského obchodníka a je tak ilustrativním dokladem židovské obchodní aktivity, jde převážně o soupis dochovaných i nedochovaných náhrobků. Na rozdíl od starší Bretholzovy edice jsou již vybrány pouze náhrobky, jejichž existence je spolehlivě doložena. V případě, že se dochovaly do současnosti, je přiloženo též jejich vyobrazení.

Díky zodpovědné práci editorů umožní tato kniha nahradit pro dané období zastaralé dílo Bondyho a Dvorského. Ve srovnání s ním totiž dochází k zodpovědnějšímu nakládání s prameny: kromě registru je uvedeno i originální znění relevantní části každého dokumentu, což Bondy a Dvorský činí nesystematicky jen v některých případech. I výběr pramenů, jakkoli jsou editory zvolená kritéria sporná, je konzistentní a na rozdíl od Bondyho a Dvorského se omezuje pouze na spolehlivě ověřitelné prameny a pomíjí ty, o nichž již existují jen nepřímé zmínky v literatuře. Dále anotovaný svazek přidává alespoň stručnou kritiku pramenů a informace k jejich kontextu. I přes zmiňované nedostatky se tak edice stane pomocníkem každého badatele, který se bude chtít zabývat židovskými dějinami, a nezbyvá než vyjádřit naději, že se toto dílo dočká pokračování.

KAJETÁN HOLEČEK

John of Rupescissa, Vade mecum in tribulatione. Translated into Medieval Vernaculars, edd. Robert E. LERNER – Pavlína RYCHTEROVÁ, Vita e Pensiero, Milano 2019 (= Ricerche. Storia – Dies Nova 4)

511 s., ISBN 978-88-343-3762-2

Když v roce 1356 francouzský minorita, alchymista a vizionář Jean de Roquetaillade, jinak de Rupescissa, krátce před svou smrtí dokončil v papežském vězení v Avignonu latinský spis *Vade mecum in tribulatione*, nemohl tušit, jaké popularity se jeho dílu bezmála v celé Evropě dostane. Nabádavé směřování k záchraně z krizových situací všeho druhu vyplývalo již z jeho rozšířeného názvu: „Poď se mnou v utrpení, a jestliže tak učiníš, bezpečně z něho vyjdeš.“ V úvodním listu lékaři a řádovému spolubratrovi Petru Périerovi Rupescissa sděluje, že svým spisem chce kleriky upozornit na budoucí hrůzy, aby včas učinili pokání a nemohli se vymlouvat, že nevěděli, co je potká. Následuje výčet 19 věsteckých propozic (*intentiones*) všemožných očekávaných pohrom a katastrof. Po obecné obrodě mělo před příchodem posledního Antikrista následovat mírové období trvající tisíc let. Tolik ve zkratce ke spisu, jemuž se teprve roku 2015 dostalo kritické edice. Počet 45 dochovaných rukopisů není nijak oslnivý, vždyť bestseller bohemikálního původu s názvem *Malogranatum* známe z více než trojnásobného množství opisů. Exkluzivita *Vade mecum* spočívá v počtu 16 překladů do sedmi národních jazyků. Hned čtyři se dochovaly ve staré francouzštině, tři v němčině, češtině a kastilštině, po jednom pak v italštině, angličtině a katalánštině.

Úvodu k téměř úplné edici všech dostupných překladů se ujal Robert E. Lerner, znalec nad jiné povolaný, který se tématu věnuje více než čtyři desetiletí. Nejstarší překlady byly vesměs inspirovány soudobými událostmi převratné povahy. První převod do francouzštiny vznikl v roce 1358 čtyři měsíce po tzv. jacquerii, překlad do italštiny z roku 1378 je souběžný s povstáním florentských ciompi a konečně také první staročeský překlad z let 1425–1435 může být vnímán jako ohlas husitských válek. Žádná z událostí předpověděných Rupescissou pro léta 1360–1370 se sice neuskutečnila, to však nebylo na překážku posouvat data podle aktuální situace. Příznačná je v tomto ohledu skupina překladů z doby kolem roku 1460, jež původní časový údaj v římských číslicích MCCCLX považovala za chybný místo